

Marek Sokołowski

ORCID: 0000-0003-2658-9880
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Głębia znaczeń. Medialne wizerunki kardynała Stefana Wyszyńskiego

The Depths of Meaning. Media Images
of Cardinal Stefan Wyszyński

Abstrakt

Celem artykułu jest omówienie zagadnienia medialnego wizerunku kardynała Stefana Wyszyńskiego (1901–1981) stworzonego na potrzeby kultury popularnej w trzech filmach fabularnych: *Prymas. Trzy lata z tysiąca* Teresy Kotlarczyk, *Wyszyński – zemsta czy przebaczenie* Tadeusza Syki oraz *Prorok* Michała Kondrata. Filmy, z uwagi na fakt pokazywania osoby powołanej do stanu duchownego, kapłana Kościoła katolickiego poświęcającego się działalności religijnej, spełniają kryteria kina o tematyce religijnej. Podjętym zagadnieniem badawczym stało się ustalenie, czy filmowe produkcje o kardynale Wyszyńskim są filmowymi hagiografiami beatyfikowanego Prymasa Tysiąclecia, konfesyjnym kinem religijnym czy też jedynie nawiązują do jego biografii.

Słowa kluczowe: kino religijne, filmowe hagiografie, medialne wizerunki, kardynał Stefan Wyszyński

Abstract

The aim of the article is the issue of the media image of Cardinal Stefan Wyszyński (1901–1981), created for the needs of popular culture in three feature films: *Prymas. Trzy lata z tysiąca* directed by Teresa Kotlarczyk, *Wyszyński – zemsta czy przebaczenie* by Tadeusz Syka and *Prorok* by Michał Kondrat. Films, due to the fact that they show a person called the priesthood, a priest of the catholic Church who devotes himself to religious activities, meet the criteria of religious cinema. The research issue was to determine whether film productions about Cardinal Wyszyński are film hagiographies of the beatified Primate of the Millennium, confessional religious cinema, or whether they merely refer to his biography.

Keywords: religious movies, film hagiographies, media image, Cardinal Stefan Wyszyński

Wprowadzenie

Kardynał Stefan Wyszyński (1901–1981) został beatyfikowany (łac. *beatificare* ‘wyróżnić’) 12 września 2021 r. w Świątyni Opatrzności Bożej w Warszawie. Proces beatyfikacyjny na etapie diecezjalnym rozpoczął się 20 maja 1983 r., a zakończył 6 lutego 2001 r. Akta zebrane w toku procesu liczyły 37 tomów wraz z załącznikami. W listopadzie 2016 r. kard. Kazimierz Nycz złożył w watykańskiej Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych trzytomowe „Positio super virtutibus”, opracowane pod kierunkiem postulatora procesu beatyfikacyjnego Wyszyńskiego, ks. prof. Zbigniewa Suheckiego, biorące pod uwagę następujące cnoty kandydata: teologiczne: wiarę, nadzieję i miłość; kardynalne: roztropność, sprawiedliwość, męstwo, umiarkowanie; oraz moralne: czystość, ubóstwo, posłuszeństwo i pokorę. Stosowny dekret w 2019 r. podpisał papież Franciszek¹. Beatyfikacja Wyszyńskiego oznacza, iż Kościół katolicki uznał go za błogosławionego Kościoła, a tym samym zezwolił na publiczny kult jego osoby.

Życie i działalność kardynała Stefana Wyszyńskiego stały się tematem wielu filmów, w tym trzech fabularnych, pt.: *Prymas. Trzy lata z tysiąca* w reżyserii Teresy Kotlarczyk, *Wyszyński – zemsta czy przebaczenie*, zrealizowanego przez Tadeusza Syka, oraz *Prorok* autorstwa Michała Kondrata. Pomimo pewnych odrębności dramaturgicznych i rozwiązań

---

1 Magdalena Gronek, *Rocznica beatyfikacji kard. Stefana Wyszyńskiego, człowieka wielkiej wiary i męża stanu*, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/rocznica-beatyfikacji-kard-stefana-wyszynskiego-czlowieka-wielkiej-wiary-i-0> (dostęp: 27.12.2022).

formalnych wszystkie filmy, z uwagi na fakt pokazywania osób powołanych do stanu duchownego, poświęcających się działalności religijnej, spełniają z perspektywy historyczno-filmowej i tematycznej kryteria przynależności do obszaru kina o tematyce religijnej². Najliczniejszą grupę filmów w obrębie kina religijnego stanowią obrazy odwołujące się do tekstów Pisma Świętego, będące rodzajem ilustracji wydarzeń biblijnych³. Powstało sporo ekranizacji Biblii, w tym komercyjne superprodukcje⁴. Zmiany w realizacji filmów o tematyce religijnej przynoszą lata 70. XX w., gdy kino zwróciło się ku przeżyciu duchowemu, portretując nie tylko Jezusa oraz innych świętych, ale również pokazując wizerunki księży i zakonnic⁵.

Metody i założenia

Celem artykułu jest przedstawienie, w jaki sposób wymienione produkcje filmowe budują medialny wizerunek kardynała Wyszyńskiego, dziś błogosławionego Kościoła katolickiego, konstruując jego postać w obrębie kultury popularnej. Warto przy tym zauważyć, że oprócz licznych filmów fabularnych o Janie Pawle II (z reguły realizowanych poza krajem) nikt z dostojników Kościoła w Polsce nie doczekał się tylu produkcji na swój temat. Pomimo tego, iż problematyka kształtowania medialnych wizerunków jest z naukowego punktu widzenia interesująca poznawczo dla socjologii, politologii, kulturoznawstwa, filmoznawstwa, medioznawstwa, marketingu politycznego, nie była w Polsce szczególnie rozwijana na gruncie wymienionych nauk, które zagadnienia wizerunkowe traktowały jako praktyczną stronę marketingu i obszaru z zakresu PR,

- 2 Ewa Modrzejewska, Marian Ray-Ciemieja (red.), *Kino i religia*, materiały Ogólnopolskiego Seminarium Filmowego 26–29 maja 1987 w Olsztynie (Warszawa: Dom Wojska Polskiego w Warszawie, 1987); Marek Hendrykowski, *Słownik terminów filmowych* (Poznań: Ars Nova, 1994); Mariola Marczak, *Poetyka filmu religijnego* (Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2000); Marek Sokołowski, *Kościół, kino, sacrum. W poszukiwaniu definicji filmów o tematyce religijnej* (Olsztyn: Oficyna Wydawnicza „Kastalia”, 2002); Magdalena Kempna-Pieniążek, *Formuły duchowości w kinie najnowszym* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013).
- 3 Marek Lis, Adam Garbicz (red.), *Światowa encyklopedia filmu religijnego* (Kraków: Biały Kruk, 2007).
- 4 Iwona Kolasińska, „Film biblijny. Wczesne widowiska pasyjne: od cyklu «tableau» do opowieści epickiej”, w: Krzysztof Loska (red.), *Wokół kina gatunków* (Kraków: Wydawnictwo Rabid, 2001), 197–236.
- 5 Mariola Jankun-Dopartowa, *Czy kino może nawrócić? Wokół „Pasji” Mela Gibsona* (Kraków: Homini, 2004); Adam Regiewicz, *Kino a kultura w świetle antropologii współczesnej. Próba interpretacji kerygmatycznej* (Lublin: Norbertinum, 2011).

choć próbowały wyrwać się z tego ograniczenia⁶. Metodologię badania wizerunku w mediach przedstawili T. Gackowski i M. Łączyński, opisując zarówno jej zalety, jak i ograniczenia⁷. W niniejszym opracowaniu wykorzystano również propozycję metodologiczną Davida Freedberga⁸, profesora historii sztuki Uniwersytetu Columbia, prowadzącego badania na temat „potęgi wizerunków”, który w orbicie swoich zainteresowań umieścił wszystkie wizerunki, nie tylko te, które uznaje się za dzieła sztuki. Freedberg dowodzi, iż dotychczasowa historia sztuki lekceważyła zagadnienie wizerunków, kładąc nacisk na sztukę wysoką kosztem innych elementów kultury wizualnej, tworzącej bogactwo dzisiejszej popkultury.

Ograniczając pole badawcze, poddam analizie trzy filmy fabularne, przedstawiające różne wizerunki prymasa Stefana Wyszyńskiego. Głównym zagadnieniem badawczym podjętym w tym tekście stało się ustalenie, czy filmowe produkcje o kardynale Stefanie Wyszyńskim są obrazami lokującymi się w nurcie kina religijnego, odwołującego się do zagadnienia *sacrum*, świętości, zaangażowanymi religijnie, o wysokim poziomie zarówno sfery filozoficzno-egzystencjalnej, jak i wartościach artystycznych. Filmy o Wyszyńskim inspirowane jego biografią – to wręcz miał być ich atut, swoisty chwyt reklamowy adresowany zarówno do osób wierzących, znających dokonania kardynała, ale też widzów niez zaangażowanych religijnie, pragnących zaznajomić się z jego życiem jako znaczącej postaci historycznej w dziejach Polski. W przypadku jednego z filmów już w tytule pojawia się nazwisko bohatera, co może wskazywać na świadomą produkcję konfesyjnego kina religijnego, filmową hagiografię w typie opowieści o świętych i błogosławionych. Jednak i w tego typu produkcjach obowiązuje pewien standard, aby gotowy film nie był kiczowaty, o niskiej randze artystycznej.

Ten podgatunek filmu religijnego podlega takim samym wymogom wartościowania jak wszelkie inne gatunki, zaś estetyczną jakość mogą osiągać

---

6 Krzysztof Arcimowicz, *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda. Fałsz. Stereotyp* (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2002); Walery Pisarek, *Wstęp do nauki o komunikowaniu* (Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008); Marek Sokołowski, *W lustrze mediów. Wizerunki wybranych subkultur, grup społecznych i zawodowych* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012).

7 Tomasz Gackowski, Marcin Łączyński, *Metody badania wizerunku w mediach: czym jest wizerunek, jak i po co należy go badać* (Warszawa: CeDeWu.pl, 2009).

8 David Freedberg, *Potęga wizerunków. Studia z historii i teorii oddziaływania*, tłum. Ewa Klekot (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005).

zarówno dzieła sięgające wyżyn sztuki (...), jak i te, które gotowi jesteśmy zaliczyć do filmowego rzemiosła⁹.

Filmy o charakterze hagiograficznym z reguły propagują moralizatorstwo i uprawiają religijny dydaktyzm, pokazując heroizm i niezłomność świętych i błogosławionych Kościoła, są traktowane jako forma komunikowania wiary¹⁰.

Wizerunek medialny

Historia dziejów świadomego kreowania wizerunku ludzi, aby byli lepiej postrzegani, oceniani, podziwiani, naśladowani, lub aby w różnych formach kultu oddawano im cześć, jest tak wiekowa, jak i sama ludzkość¹¹. „Wizerunek” współcześnie oznacza czyjąś podobiznę na rysunku, obrazie, zdjęciu, ale też sposób, w jaki dana osoba jest postrzegana i przedstawiana. Żyjąc w globalnym świecie, podlegając zjawisku mediatyzacji, oceniamy osoby publiczne przez pryzmat ich medialnego wizerunku pokazywanego w filmach, telewizji, Internecie. W wielu interpretacjach zagadnienia medialnych wizerunków pojawia się stwierdzenie, że media dają odbiorcy jedynie to, czego on oczekuje, pragnie lub żąda, i to popularne przekonanie określone zostało w języku studiów nad mediami jako hipoteza odzwierciedlenia. Badacze mediów zauważają jednak, że w działaniach mediów nie ma miejsca na proste odzwierciedlenie kultury, ponieważ media tę kulturę kształtują i kreują¹². Nie ulega wątpliwości, że media – w tym filmy fabularne – mają wpływ na sposób, w jaki postrzegamy świat, w tym i na naszą percepcję innych ludzi¹³.

9 Mariola Marczak, „Konwencje melodramatyczne w filmie hagiograficznym na przykładzie «Pieśni o Bernadctce» Henry’ego Kinga”, *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna* 3-4 (2007–2008): 238–239.

10 Mariola Marczak, „Polski film hagiograficzny jako forma komunikowania wiary. Komunikacyjna funkcja struktur genologicznych współczesnego polskiego filmu hagiograficznego”, *Studia Filmoznawcze* 40 (2019): 99–114.

11 Oliver Thomson, *Historia propagandy*, tłum. Stanisław Głębiński (Warszawa: PIW, 2001), 27–69; Bogusława Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007), 212.

12 Claire M. Renzetti, Daniel J. Curran, *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, tłum. Agnieszka Gromkowska-Melosik (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005), 203.

13 Antonina Kłoskowska, „Modele społeczne i kultura masowa”, *Przegląd Socjologiczny* 2 (1959): 46–71; Franciszek Adamski, *Modele małżeństwa i rodziny a kultura masowa* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1970); Pisarek, *Wstęp do nauki o komunikowaniu*; Dorota Zaworska-Nikoniuk, *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008); Marek Sokołowski,

Zanim przejdziemy do zagadnienia filmowego (medialnego) wizerunku prymasa Wyszyńskiego, prześledźmy, jak kino pokazuje wizerunki innych – realnych i fikcyjnych – kapłanów.

Filmowe wizerunki kapłanów

Postać księdza występuje w wielu produkcjach filmowych od dawna, gdyż reżyserzy filmowi zdają sobie sprawę z ogromnej roli, jaką odgrywa on w społeczeństwie. Medialny wizerunek księży nie bywa jednak jednolity, tak jak nie są jednolici kapłani Kościoła katolickiego. Miał tego świadomość hiszpański reżyser Luis Buñuel uznawany za twórcę kina poruszającego ludzkie sumienia. Za najwybitniejsze z jego dzieł uważa się powstały w 1959 r. meksykański dramat religijny *Nazarín*. Główny bohater (w roli księdza Nazarína Francisco Rabal) żyje w ubóstwie, nie prosi jednak przełożonych o wsparcie finansowe. Stara się żyć zgodnie z chrześcijańskimi zasadami, jednak wszyscy wokół okazują mu nieufność i nienawiść (z wyjątkiem miejscowej prostytutki). Nazarín trwa w swojej postawie, nie omija go wątplenie, ale naśladuje Chrystusa najlepiej, jak potrafi¹⁴ (Kolasińska-Pasterczyk, 2007). Podobnie czyni ksiądz z filmu Roberta Bressona *Dziennik wiejskiego proboszcza* (Francja, 1951). Doświadcza on cierpienia fizycznego i moralnego, pozostaje jednak wierny trudnemu przeznaczeniu, jakim jest dobroć. Filmowi księży mają w sobie coś z męczenników, którzy w imię walki ze złem uciekają się do jedynego środka skutecznego – do ofiary. Odmienną postawę prezentuje ksiądz Bobby (Robert De Niro) z dramatu Barry’ego Levinsona *Uśpieni* (USA, 1996). Bohaterami filmu są czterej nastolatki, którzy za napad trafili do domu poprawczego i zostali tam zgwałceni. Po latach dwóch z nich spotyka swego oprawcę i morduje go na oczach świadków. Ksiądz wie o ich losach i ma ogromny dylemat – w końcu zaświadcza, że był z zabójcami na meczu. Kłamie, ale staje po stronie dobra, wiedząc, jaką traumę w dzieciństwie przeżyli mordercy, o których niewinności zaświadcza, przyjmując część winy na swoje sumienie.

Polska kinematografia jest bogata w filmowe portrety duchownych, by wspomnieć księdza Suryna z *Matki Joanny od Aniołów* Jerzego Kawalerowicza (1960), starego proboszcza z *Milczenia* Kazimierza Kutza (1962),

---

„Seriele telewizyjne jako instrument medialny w budowaniu wizerunku polskich policjantów”, w: Jarema Drozdowicz, Maciej Bernasiewicz (red.). *Kultura popularna w społeczeństwie współczesnym* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „IMPULS”, 2010), 129–138.

14 Iwona Kolasińska-Pasterczyk, *Piekła Luisa Buñuela: wokół problematyki sacrum i profanum* (Kraków: Wydawnictwo Rabid, 2007).

księdza Konrada z filmu *Ryś* Stanisława Różewicza (1981), księdza Jakuba i proboszcza Andrzeja z *Cudownego miejsca* Jana Jakuba Kolskiego (1994), historię księdza Jerzego w obrazie *Popieluszko. Wolność jest w nas* Rafała Wieczyńskiego (2009)¹⁵. Poznajemy młodego kapłana Adama w filmie *W imię...* Małgorzaty Szumowskiej (2013) czy dostajemy zbiorowy portret środowiska w filmie *Kler* Wojciecha Smarzowskiego (2018)¹⁶. Niezwykły w tej grupie jest poruszający obraz *Johnny* Daniela Jaroszka (2022) o prawdziwej postaci zmarłego księdza Jana Kaczkowskiego (1977–2016), brawurowo zagrany przez Dawida Ogrodnika.

W ostatnich latach filmowy wizerunek księdza wyraźnie się zmienił. Bohater w sutannie nie przeżywa już wielkich rozterek i dylematów moralnych, nie „wadzi” się z Bogiem. Ksiądz we współczesnym filmie rozwiązuje całkiem inne problemy, natury bardziej przyziemnej, ale nadal zwycięża w walce ze złem. Jest pokazywany jako zwykły człowiek, który ma na sumieniu małe grzechy (np. lubowanie się w winach). To z reguły osoba ciepła, łagodna i otwarta na sprawy i problemy swoich parafian, budząca sympatię. Takim duszpasterzem jest niewątpliwie proboszcz Antoni (Krzysztof Dzierma) z komediowej trylogii filmowej Jacka Bromskiego *U Pana Boga za piecem* (1998), *U Pana Boga w ogródku* (2007) i *U Pana Boga za miedzą* (2009). Po okolicy porusza się rowerem i nie ukrywa, że „cała cywilizacja fałszywych proroków” jest mu niepotrzebna, dlatego żyje skromnie, bez wszelkich udogodnień, jest ceniony i szanowany przez lokalną społeczność.

Radwan – Prymas – Prorok

Na tle wspomnianych produkcji swoista filmowa trylogia o Stefanie Wyszyńskim zajmuje szczególne miejsce. Z pewnością nie mieści się w obszarze filmów pokazujących zarówno religię katolicką, jak i duchownych Kościoła w ujęciu krytycznym czy też karykaturalno-pamfletowym¹⁷. Filmowe biografie Wyszyńskiego przynależą do kina o ambitnych

---

15 Anita Zawisza, *Wizerunek osób duchownych i Kościoła katolickiego w polskim filmie fabularnym od 1961 do 2018 roku. Na podstawie wybranych przykładów*, rozprawa doktorska (Warszawa: Wydział Dziennikarstwa Informacji i Bibliologii, Uniwersytet Warszawski, 2022).

16 Dorota Dąbrowska, „Obrazy polskiego kleru we współczesnym filmie fabularnym – «W imię...» Szumowskiej i «Kler» Smarzowskiego”, *Kultura – Media – Teologia* 42 (2020): 37–51.

17 Krzysztof Kornacki, „Czarni na czarnym. Czas ekranowych pamfletów”, *Więź* 685 (2021): 177–191.

zamiarach, opowiadają zarówno niewielki fragment jego życia, jak miało to miejsce w filmie *Wyszyński – zemsta czy przebaczenie*, kilkuletni okres zesłania pokazany w obrazie *Prymas. Trzy lata z tysiąca* czy też całościową próbę biografii przedstawioną w filmie *Prorok*. Analiza filmów zostanie przedstawiona w porządku diachronicznym, z uwzględnieniem czasu produkcji danego obrazu.

Prymas. Trzy lata z tysiąca w reżyserii Teresy Kotlarczyk zrealizowany został w 2000 r. w koprodukcji MT Art Prod. i Telewizji Polskiej, trwa 100 minut. Nawiązuje do wydarzeń historycznych: internowania prymasa przez komunistyczne władze w latach 1953–1956 w trzech miejscach: Rywałdzie koło Lidzbarka, Stoczku Warmińskim i Prudniku Śląskim. Film, wykorzystując motyw religijnego zawierzenia Opatrzności Bożej i jednostkowego ocalenia głównego bohatera, rozgrywa się w zrujnowanej przestrzeni miejsca uwięzienia, symbolicznym klasztorze, i pokazuje skomplikowane relacje pomiędzy Wyszyńskim (Andrzej Seweryn), zwerbowaną do współpracy z Urzędem Bezpieczeństwa zakonnicą (Maja Ostaszewska) i kapłanem (Zbigniew Zamachowski). Drugą oś fabularną stanowią plany przedstawiciela aparatu władzy, pułkownika UB i sobowtóra prymasa, którego zdolności aktorskie mają zostać wykorzystane przez władze po zgładzeniu Stefana Wyszyńskiego. Scenariusz Jana Purzyckiego opiera się na wybranych fragmentach *Zapisków więziennych* Wyszyńskiego, ale scenarzysta dodał do fabuły fikcyjny wątek sobowtóra Molendy, łącząc wątki sakralne z motywami typowymi dla *political fiction*. Sensacyjny wątek sobowtóra prymasa został wykorzystany jako interesujący kontrpunkt, pokazujący istotę prawdziwie religijnego człowieka, jakim był Wyszyński. Molenda, sobowtór Wyszyńskiego, uczy się go, podpatruje, ale jest w tym fałszywy, uderza jego bezdusność, bowiem siły wiary, prawdziwej świętości nie da się naśladować, podrobić, imitować.

Film Kotlarczyk w swojej złożoności ukazuje nie tylko postać samego Wyszyńskiego, ale też prześladowania Kościoła, represje, którym poddani zostali jego członkowie. W tym objawia się jego religijny wymiar. Zaś jego

koncepcja fabularna, oparta na sytuacji odosobnienia trzech osób duchownych, ma w *Prymasie* sens ewangeliczny związany z metafizyczną obecnością Chrystusa pośród jego wyznawców. Uwięzieni są eklezją i należy rozpatrywać ich losy jako metaforę stanu Kościoła w epoce stalinowskiej¹⁸.

18 Daria Mazur, *Prymat doświadczenia religijnego nad instytucjonalnością: obraz duchowieństwa w filmach „Faustyna” Jerzego Łukaszewicza i „Prymas. Trzy lata z tysiąca” Teresy Kotlarczyk*, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/5978> (dostęp: 29.12.2022), 50.

Zaznaczyć jednak należy, iż w *Prymasie* typowe treści religijne ilustrowane są głównie przez działanie, a nie katolicką retorykę czy rytuały. Wymowa osaczenia Wyszyńskiego jest bardzo silna. Wraz z nim został „uwięziony” Kościół katolicki w Polsce, jednak film sugeruje, iż jego postawa stróża wiary ostatecznie zwycięży.

Chciałam ukazać w tej postaci wewnętrzną siłę prymasa, przejawiającą się nie tylko w jednoznacznej postawie, ale i na przykład w kontaktach z innymi, (...), pokazać bohatera, o którym każdy będzie mógł powiedzieć, że był to człowiek godny i szlachetny¹⁹.

Ale też o wielkiej religijności, o czym przekonuje scena rozgrywająca się o poranku, w której po całonocnej modlitwie kardynała i chorego kapelana następuje przesilenie i stopniowe odzyskiwanie sił przez księdza Stanisława. Prymas dostrzega wtedy przez okno postać kobiety z dzieckiem na ramieniu.

Wizja w rozświetlonym ogrodzie, odczytywana w kontekście uzdrowienia chorego, a szczególnie ocalenia głowy Kościoła katolickiego w Polsce, ma znamiona cudu. Utwierdza to wrażenie następna scena, w której Stefan Wyszyński oddaje się w opiekę Matki Boskiej. Takie zobrazowanie objawienia odzwierciedla charakter silnej pobożności maryjnej głównego bohatera²⁰.

To z tego powodu Teresa Kotlarczyk postanowiła wykorzystać konwencjonalny wizerunek Madonny z Dzieciątkiem, typowy dla ikonografii związanej z bliskim prymasowi katolicyzmem ludowym. Religijne zawierzenie hierarchy Kościoła oddaje profetyczny sens późniejszych losów Wyszyńskiego, pokazywanego w filmie jako człowiek, który nie tylko przetrwał prześladowania (jak Kościół, któremu przewodził), ale też dawał osobiste świadectwa wiary i zawierzenia Bogu. To dzięki jego niezachwianej wierze (scena ostatniego kazania w kościele św. Anny) wierni demonstrują swoją wiarę, ufność Bogu, przywiązanie do Kościoła i duchowego przywództwa prymasa, śpiewając pieśń „My chcemy Boga”. Dlatego *Prymas* Teresy Kotlarczyk opowiada o świętości, która jest prawie namacalna. „Nie realia, nie problem Kościoła, nawet nie walka z totalitaryzmem stanowi główny temat filmu, ale – jak sądzę – duch świętości.

19 Łukasz Maciejewski, „Człowiek niezłomny. Rozmowa z Teresą Kotlarczyk, reżyserką filmu «Prymas» – rozmawiał Ł. Maciejewski”, *Kino* 9 (2000): 6.

20 Mazur, *Prymat doświadczenia religijnego nad instytucjonalnością*, 56.

Jego ucieleśnieniem miał być oczywiście Kardynał Wyszyński²¹. Film Kotlarczyk to zdecydowanie nie religijna hagiografia, pomimo tego, że pokazuje na ekranie wizerunek człowieka wielkiej wiary i siły ducha, zachowuje przy tym poetykę filmu artystycznego o cechach kina religijnego.

Wyszyński – zemsta czy przebaczenie w reżyserii Tadeusza Syki w internetowej bazie Filmu Polskiego oznaczony jest jako film biograficzny, trwa 88 minut. Został wyprodukowany w 2021 r. przez High Hope Films w koprodukcji z Biurem Programu Niepodległa jako oficjalna produkcja uroczystości beatyfikacyjnych kard. Wyszyńskiego oraz matki Elżbiety Róży Czackiej. W rolę księdza porucznika Stefana Wyszyńskiego, który jako kapelan Armii Krajowej w grupie Kampinos przyjmuje pseudonim Radwan III, wcielił się Ksawery Szlenker. Matkę Elżbietę Różę Czacką zagrała Małgorzata Kożuchowska, jako porucznik Zygmunt Sokołowski „Zetes” wystąpił Marcin Kwaśny. Akcja filmu toczy się w 1944 r., poznajemy młodego księdza Wyszyńskiego, który jest zarówno kapłanem oddziału AK, jak i duszpasterzem w powstańczym szpitalu w Laskach (rzeczywiście pełnił taką funkcję od 1942 do 1945 r. w Zakładzie dla Niewidomych). Reżyser filmu w rozmowie z PAP podkreślił, że jest to film uniwersalny.

Ten film nie jest o księdzu, ale o człowieku. Mimo że jest to historia z 1944 roku, możemy doskonale ją odnieść do naszego życia (...) Okazuje się, że to ten czas go ukształtował. Dzięki temu przez cały okres stalinizmu i PRL Wyszyński mógł uderzyć ręką w stół, powiedzieć *Non possumus*, spojrzeć komunistom w oczy. W filmie pokazujemy, jak ten marmur Wyszyńskiego dopiero się kształtował. To wszystko działo się w Laskach pod Warszawą, pod okiem matki Elżbiety Róży Czackiej, która w pewnym sensie też Wyszyńskiego ukształtowała²².

Jak podaje serwis Filmweb.pl, wojenna rzeczywistość jest dla ks. Wyszyńskiego kuźnią charakteru, walką o nadzieję i miłość, szczególnie wobec nieprzyjaciół²³. Jak w wojennej codzienności mamy wybaczać,

21 Bogumiła Fiołek-Lubczyńska, „O wartościach egzystencjalnych w filmie artystycznym (na podstawie wybranych utworów Kieślowskiego, Holland i Kotlarczyk)”, *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica* 8 (2006), 471.

22 Kruszyńska Anna, *Tadeusz Syka: nasz film opowiada nie tylko o księdzu Wyszyńskim, lecz o człowieku w ogóle*, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/tadeusz-syka-nasz-film-opowiada-nie-tylko-o-ksiedzu-wyszynskim-lecz-o> (dostęp: 30.12.2022).

23 Filmweb.pl, *Wyszyński – zemsta czy przebaczenie*, <https://www.filmweb.pl/film/Wyszy%C5%84ski+zemsta+czy+przebaczenie-2021-877701> (dostęp: 30.12.2022).

pyta bohater Boga, „jak miłować nieprzyjaciół, kiedy przyszło nam do nich strzelać?”. W niezwykle dramatycznych wydarzeniach, związanych z powstaniem w Warszawie, czasach zamętu, tragedii wojny, śmierci, spotkań z niemieckimi żołnierzami, kształtuje się, ale też hartuje wiara Stefana Wyszyńskiego. Film portretuje Wyszyńskiego jako człowieka wielkiej religijności, pokazując, że pokora rodzi wielkie uczynki i daje siłę przetrwania nawet najgorszego piekła wojny. Nie jest jednak typową filmową hagiografią. Z jednej strony ujawnia na ekranie zarówno filozoficzno-duchowe rozterki młodego księdza, jak i kwestie religijno-teologiczne, w rodzaju: czy Kościół i religia mogą brać udział w wojnie („miłuj swojego wroga”), a z drugiej stawia pytania, jak bronić się przed złem nazizmu. I nie daje w tym względzie jednoznacznych odpowiedzi. *Wyszyński – zemsta czy przebaczenie* nie jest filmową hagiografią religijną, chociaż krytyka filmowa zarzucała jego producentom, iż sami nie mieli pewności, dlaczego właściwie kardynał Wyszyński zasługuje na beatyfikację, dlatego całość historii opowiadali bez przekonania.

Przecież Wyszyński, jak pewnie wszyscy wtedy, zadawał sobie kluczowe pytanie: co znaczy w czasie wojny przykazanie „nie zabijaj”? Czy na wroga iść z różańcem, czy z karabinem? Jak rozumieć rodzącą się w nas nienawiść w obliczu naszej wiary w dobro i miłość?²⁴

Reżyser odrzucał te zarzuty, twierdząc, że w momencie, kiedy ogłoszono pierwszą datę beatyfikacji kardynała w 2019 r., już wówczas pojawił się w nim impuls do tego, by lepiej przyjrzeć się Prymasowi Tysiąclecia, „spróbować tak naprawdę odpowiedzieć na pytania, za co ludzie go kochają, dlaczego nazywali go «niekoronowanym królem Polski», w czym tkwił jego fenomen”²⁵ (Jarzembowski, 2021).

Film rysuje niejednoznaczny portret 43-letniego ks. Stefana Wyszyńskiego, jego wizerunek medialny pokazuje go jako człowieka w rozdarciu, zmagającego się z wyzwaniem, jakie stawiają wojna, okupacja, powstanie. Jest przynębiony, milczący, wielokrotnie przytłoczony wojną, próbuje znaleźć w sobie siłę, aby – jak nakazuje Biblia – pokochać nieprzyjaciół. Filmowa opowieść nie wychodzi poza ramy wojny, dlatego nie poznajemy Wyszyńskiego w roli przyszłego Prymasa Polski, postaci ważnej dla

24 Sebastian Łupak, „Wyszyński – zemsta czy przebaczenie”. *Porażka na całej linii. Widzieliśmy film o Prymasie Tysiąclecia*, <https://film.wp.pl/wyszynski-zemsta-czy-przebaczenie-postac-prymasa-zasluguje-na-lepszy-film-6684201516141536a> (dostęp: 29.12.2022).

25 Marcin Jarzembowski, *Bydgoszczanin reżyserem wojennego filmu „Wyszyński – zemsta czy przebaczenie”*, <http://diecezja.bydgoszcz.pl/2021/08/01/n-22/> (dostęp: 30.12.2022).

polskiej historii, polityki i Kościoła. Widz otrzymuje zaledwie fragment jego biografii, zapewne niezmiernie znaczący, pozwalający przysłuszeć zwierzchnikowi Kościoła w Polsce w 1965 r., wraz z innymi polskimi biskupami, być autorem znamienitych słów, skierowanych do biskupów w Niemczech: „udzielamy wybaczenia i prosimy o nie”. Tytułowy dylemat z filmu: zemsta czy przebaczenie, otrzymał jednoznaczną odpowiedź. List, nazywany później orędziem uważany jest dziś za jeden z najważniejszych etapów pojednania polsko-niemieckiego.

Prorok to film wyreżyserowany przez Michała Kondrata w 2022 r., wyprodukowany przez Fundację Filmową im. Św. Maksymiliana Kolbe w koprodukcji z Telewizją Polską i Centrum Technologii Audiowizualnych, trwający 125 minut. W rolę prymasa Wyszyńskiego wcielił się Sławomir Grzymkowski, młodego księdza Stefana zagrał Dawid Dziarkowski. Z uwagi na rozległość czasową i rozliczne wątki filmu w obrazie widzimy zarówno papieża Piusa XII (Andrzej Niemirski), Pawła VI (Fabrizio Pugliese), biskupa Karola Wojtyłę (Andrzej Niemyt), jak i prominentnych polityków z PRL-u w osobach Władysława Gomułki (Adam Ferency), Józefa Cyrankiewicza (Marcin Troński), Zenona Kliszki (Tomasz Sapryk), generała Wojciecha Jaruzelskiego (Krzysztof Dracz).

Obraz, jak na możliwości realizacyjne polskiej kinematografii, można uznać za rodzimą superprodukcję. Opowieść filmowa pokazująca klasyczną walkę dobra ze złem (Kościół kontra Partia) toczy się w latach 1956–1970, obrazując ówczesne kluczowe wydarzenia w kraju. Zyskał na realizmie między innymi z powodu wykorzystania stenogramów rozmów prymasa Wyszyńskiego z Gomułką i Cyrankiewiczem sporządzonych przez Służbę Bezpieczeństwa dzięki zainstalowanym podsłuchom. Jak ustalili historycy z Instytutu Pamięci Narodowej, Wyszyński był inwigilowany co najmniej od 1946 r. w ramach kolejnych spraw, w tym najdłużej w sprawie o kryptonimie „Prorok”, która zawiera wiele wątków tematycznych, prowadzonych zarówno przez SB, jak i rzymską rezydenturę wywiadu²⁶. Rząd wszelkimi metodami próbuje zniszczyć prymasa, dążąc do całkowitej ateizacji kraju. Z inspiracji rzeczywistymi wydarzeniami i bogatej dokumentacji historycznej IPN zaczerpnięto tytuł filmu, co zarazem w kontekście życia kardynała Wyszyńskiego, nadaje mu wymiar metaforyczny. „Filmowy prymas Stefan Wyszyński pokazany jest jako nieugięty przywódca, emanuje spokojem i stanowczością, uzasadnionym zamiarem wprowadzenia Wielkiej Nowenny, programu odnowy życia religijnego w Polsce w związku z obchodami Tysiąclecia Chrztu Polski²⁷.

26 Jan Żaryn, „Prymas Wyszyński w aktach SB”, *Studia Prymasowskie* 6 (2012): 181–190.

27 Janusz Wróblewski, „Wyszyński jak z HIT-u”, *Polityka* 46 (2022): 69.

To on dostrzegł księdza Karola Wojtyłę, który na jego wniosek zostanie mianowany biskupem pomocniczym Krakowa. Dlatego można potraktować film Michała Kondrata jako swoiste domknięcie filmowej biografii Wyszyńskiego, bez cech przynależnych religijnym opowieściom hagiograficznym. Wcześniejszy zaledwie o rok *Wyszyński – zemsta czy przebaczenie* pokazywał przyszłego prymasa w czasie wojny i okupacji, w wieku 43 lat. *Prymas. Trzy lata z tysiąca* przedstawiał historię jego odosobnienia w czasach stalinowskich w latach 1953–1956. *Prorok* zaś to już okres po tzw. październikowym przesileniu politycznym, gdy Wyszyński zostaje zwolniony z internowania, powraca do Warszawy i już faktycznie może stać się głową Kościoła katolickiego w Polsce.

Podsumowanie

Filmy o tematyce religijnej są istotną częścią polskiej kinematografii²⁸. Na przestrzeni ostatnich lat powstało wiele dzieł podejmujących tematy związane z Kościołem katolickim i osobami duchownymi. W tej grupie filmów przedstawiona „trylogia” o kardynale Stefanie Wyszyńskim ujawnia wiele znaczeń religijnych, często ukazując pierwiastek *sacrum* w zwykłych scenach życia. W filmach tych nie ma polemiki z Kościołem, jego krytyki (*vide: Kler* Smarzowskiego). Wszystkie trzy filmy, pomimo różnic dramaturgicznych, szczegółowych rozwiązań formalnych i odrębnych wydarzeń zaczerpniętych z prawdziwej biografii kardynała, w wyrazisty sposób budują medialny wizerunek Prymasa Tysiąclecia jako kapłana, człowieka wielkiej wiary, wyróżniającego się swoją pobożnością, mądrością duchową, ale i życiową, pokazywanego jako wzór do naśladowania, a przy tym mającego swoje rozterki (*Wyszyński. Zemsta czy przebaczenie*) i dylematy moralne. Jego słabości czynią go bardziej zrozumiałym i akceptowalnym dla współczesnego widza. Wspomniane produkcje nie są typowymi religijnymi filmami hagiograficznymi (jak film *Faustyna* Jerzego Łukaszewicza o życiu siostry Faustyny Kowalskiej), wykorzystują nawet elementy *political fiction* (*Prymas. Trzy lata z tysiąca*). Nie stawiają również istotnych pytań o wiarę, sens zbawienia, obecność Boga jak „typowe” filmy religijne²⁹, ale dzięki nim widz ma możliwość zarówno

---

28 Krzysztof Kornacki, *Kino polskie wobec katolicyzmu: (1945–1970)* (Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, 2005).

29 Marek Lis, Adam Garbicz (red.), *Światowa encyklopedia filmu religijnego* (Kraków: Biały Kruk, 2007).

prześledzenia drogi duchowej kardynała, jak i (re)konstrukcji jego prawdziwej biografii, którą inspirowały się przywoływane filmy.

Bibliografia

Książki i monografie

- Adamski Franciszek, *Modele małżeństwa i rodziny a kultura masowa* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1970).
- Arcimowicz Krzysztof, *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda. Fałsz. Stereotyp* (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2002).
- Dobek-Ostrowska Bogusława, *Komunikowanie polityczne i publiczne* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007).
- Freedberg David, *Potęga wizerunków. Studia z historii i teorii oddziaływania*, tłum. Ewa Klekot (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005).
- Gackowski Tomasz, Łączyński Marcin, *Metody badania wizerunku w mediach: czym jest wizerunek, jak i po co należy go badać* (Warszawa: CeDeWu.pl, 2009).
- Hendrykowski Marek, *Słownik terminów filmowych* (Poznań: Ars Nova, 1994).
- Jankun-Dopartowa Mariola, *Czy kino może nawrócić? Wokół „Pasji” Mela Gibsona* (Kraków: Homini, 2004).
- Kempna-Pieniążek Magdalena, *Formuły duchowości w kinie najnowszym* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013).
- Kolasińska-Pasterczyk Iwona, *Piekła Luisa Buñuela: wokół problematyki sacrum i profanum* (Kraków: Wydawnictwo Rabid, 2007).
- Kornacki Krzysztof, *Kino polskie wobec katolicyzmu: (1945–1970)* (Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, 2005).
- Lis Marek, Garbicz Adam (red.), *Światowa encyklopedia filmu religijnego* (Kraków: Biały Kruk, 2007).
- Marczak Mariola, *Poetyka filmu religijnego* (Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2000).
- Modrzejewska Ewa, Ray-Ciemiega Marian (red.), *Kino i religia*, materiały Ogólnopolskiego Seminarium Filmowego 26–29 maja 1987 w Olsztynie (Warszawa: Dom Wojska Polskiego w Warszawie, 1987).
- Pisarek Walery, *Wstęp do nauki o komunikowaniu* (Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008).
- Regiewicz Adam, *Kino a kultura w świetle antropologii współczesnej. Próba interpretacji kerygmatycznej* (Lublin: Norbertinum, 2011).
- Renzetti Claire M., Curran Daniel J., *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, tłum. Agnieszka Gromkowska-Melosik (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005).
- Sokołowski Marek, *Kościół, kino, sacrum. W poszukiwaniu definicji filmów o tematyce religijnej* (Olsztyn: Oficyna Wydawnicza „Kastalia”, 2002).

Głębia znaczeń. Medialne wizerunki kardynała Stefana Wyszyńskiego

Sokołowski Marek, *W lustrze mediów. Wizerunki wybranych subkultur, grup społecznych i zawodowych* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012).

Thomson Oliver, *Historia propagandy*, tłum. Stanisław Głębiński (Warszawa: PIW, 2001).

Zawisza Anita, *Wizerunek osób duchownych i Kościoła katolickiego w polskim filmie fabularnym od 1961 do 2018 roku. Na podstawie wybranych przykładów*, rozprawa doktorska (Warszawa: Wydział Dziennikarstwa Informacji i Bibliologii, Uniwersytet Warszawski, 2022).

Zaworska-Nikoniuk Dorota, *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008).

Czasopisma

Dąbrowska Dorota, „Obrazy polskiego kleru we współczesnym filmie fabularnym – «W imię...» Szumowskiej i «Kler» Smarzowskiego”, *Kultura – Media – Teologia* 42 (2020): 37–51.

Kłoskowska Antonina, „Modele społeczne i kultura masowa”, *Przegląd Socjologiczny* 2 (1959): 46–71.

Kornacki Krzysztof, „Czarni na czarnym. Czas ekranowych pamfletów”, *Więź* 685 (2021): 177–191.

Maciejewski Łukasz, „Człowiek niezłomny. Rozmowa z Teresą Kotlarczyk, reżyserką filmu «Prymas» – rozmawiał Ł. Maciejewski”, *Kino* 9 (2000): 6.

Marczak Mariola, „Konwencje melodramatyczne w filmie hagiograficznym na przykładzie «Pieśni o Bernadectce» Henry’ego Kinga”, *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna* 3-4 (2007–2008): 238–245.

Marczak Mariola, „Polski film hagiograficzny jako forma komunikowania wiary. Komunikacyjna funkcja struktur genologicznych współczesnego polskiego filmu hagiograficznego”, *Studia Filmoznawcze* 40 (2019): 99–114.

Marczak Mariola, „Postać filmowa jako nośnik religijnego znaczenia. Ekranowe obrazy osób konsekrowanych w polskim kinie i telewizji od 2000 roku w funkcji socjokulturowego przekazu na temat współczesnej religijności”, *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna* 2 (12) (2016): 49–69.

Wróblewski Janusz, „Wyszyński jak z HIT-u”, *Polityka* 46 (2022): 69.

Żaryn Jan, „Prymas Wyszyński w aktach SB”, *Studia Prymasowskie* 6 (2012): 181–190.

Rozdziały w monografiach

Fiołek-Lubczyńska Bogumiła, „O wartościach egzystencjalnych w filmie artystycznym (na podstawie wybranych utworów Kieślowskiego, Holland i Kotlarczyk)”, *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica* 8 (2006), 464–472.

Kolasińska Iwona, „Film biblijny. Wczesne widowiska pasyjne: od cyklu «tableau» do opowieści epickiej”, w: Krzysztof Loska (red.), *Wokół kina gatunków* (Kraków: Wydawnictwo Rabid, 2001), 197–236.

Sokołowski Marek, „Seriale telewizyjne jako instrument medialny w budowaniu wizerunku polskich policjantów”, w: Jarema Drozdowicz, Maciej Bernasiewicz (red.). *Kultura popularna w społeczeństwie współczesnym* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „IMPULS”, 2010), 129–138.

Netografia

- Filmweb.pl, *Wyszyński – zemsta czy przebaczenie*, <https://www.filmweb.pl/film/Wszy%C5%84ski+zemsta+czy+przebaczenie-2021-877701> (dostęp: 30.12.2022).
- Gronek Magdalena, *Rocznica beatyfikacji kard. Stefana Wyszyńskiego, człowieka wielkiej wiary i męża stanu*, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/rocznica-beatyfikacji-kard-stefana-wyszynskiego-czlowieka-wielkiej-wiary-i-0> (dostęp: 27.12.2022).
- Jarzebowski Marcin, *Bydgoszczanin reżyserem wojennego filmu „Wyszyński – zemsta czy przebaczenie”*, <http://diecezja.bydgoszcz.pl/2021/08/01/n-22/> (dostęp: 30.12.2022).
- Kruszyńska Anna, *Tadeusz Syka: nasz film opowiada nie tylko o księdzu Wyszyńskim, lecz o człowieku w ogóle*, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/tadeusz-syka-nasz-film-opowiada-nie-tylko-o-ksiedzu-wyszynskim-lecz-o> (dostęp: 30.12.2022).
- Łupak Sebastian, „Wyszyński – zemsta czy przebaczenie”. *Porażka na całej linii. Widzieliśmy film o Prymasie Tysiąclecia*, <https://film.wp.pl/wyszynski-zemsta-czy-przebaczenie-postac-prymasa-zasluguje-na-lepszy-film-6684201516141536a> (dostęp: 29.12.2022).
- Mazur Daria, *Prymat doświadczenia religijnego nad instytucjonalnością: obraz duchowieństwa w filmach „Faustyna” Jerzego Łukaszewicza i „Prymas. Trzy lata z tysiąca” Teresy Kotlarczyk*, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/5978> (dostęp: 29.12.2022).